

Bibelmystikeren

- Om Hugo Odeberg

Av Jan Bygstad.

Artikkel i 'Lære og Liv' nr. 2, 2006.

I prof. Hugo Odeberg har vi i Norden hatt en av de mest originale tenkere og teologer i det siste århundret. Som personlighet var han langt fra noe A4-menneske, og som teolog hadde han en selvstendighet, ja uavhengighet, i sitt arbeid som setter ham i en særstilling.

Undertegnede har ikke selv truffet prof. Odeberg, men stiftet som så mange andre mitt første bekjentskap med ham gjennom å lese hans *Fariseisme og kristendom*. Lesningen av denne boken tidlig i studietiden ble noe av en aha-opplevelse, og kom til å sette dype spor. Likeledes fødtes en sterk interesse for å få sporet opp alt annet som Odeberg måtte ha fått utgitt. Dette er ingenlunde noen enkel sak, bibliografien en kan finne i biografien som ble utgitt til minne om 100 årsdagen for Odebergs fødsel (*Hugo Odeberg. Till 100-årsminnet av hans födelse*. Lutherstiftelsen; Göteborg 1998) omfatter 16 sider, og sies av Tryggve Kronholm neppe å være fullstendig. Odebergs forfatterskap kan grovt deles i to hovedperioder: Etter 1942-3 utgir han ingen vitenskapelige arbeider i streng forstand; disse skriver seg fra perioden mellom 1927-28, da han utga sitt doktorarbeid om 3. Enoksbok (Cambridge 1928), og frem til krigens første år.

Hugo Odeberg ble utnevnt til professor i nytestamentlig eksegetikk i Lund i 1933, og forble i denne stillingen frem til han ble emeritus i 1964. Da han ble innsatt i professoratet hadde han to doktorarbeider bak seg, begge med utgangspunkt i 3. Henoksbok, og var både fil. dr. og theol. dr. På veien frem mot denne stillingen var han i betydelig grad blitt hjulpet frem av erkebiskop Nathan Söderblom, både praktisk og økonomisk, og ved at erkebiskopen knyttet nære vennskapsbånd med den unge begavelsen. Det akademiske miljøet ved teologisk fakultet på Universitetet i Lund bestod i 30- og 40-årene av en usedvanlig rekke internasjonalt kjente og høyt begavede teologer. Her kan nevnes - blant mange andre - Anton Friedrichsen, Anders Nygren, Gustaf Aulén, Yngve Brilioth, Gustaf Wingren, og altså Hugo Odeberg. Det var m.a.o. et særdeles spennende og kreativt miljø den unge Odeberg fikk sin arbeidsdag i. Men selv her må det antagelig sies at ingen kom til å prege så mange studenter så dypt og varig som nettopp Odeberg. Et av de viktigste elementene her, var Foreningen *Erevna*, som vi kommer tilbake til nedenfor.

Rannsakan

Hvis det i det hele tatt er mulig å samle Hugo Odebergs arbeid under et enkelt stikkord, måtte det være ordet "Rannsakan". Dette er da også tittelen på en av bøkene med oppsatser fra hans munn (Lund 1968), og som ble utgitt i forbindelse med hans 70. årsdag. Selv

hadde Odeberg ført få av artiklene i boken i pennen. I stedet var de nedfelt av studenter som flittig noterte ned Odebergs forelesninger i *Erevna*. Studieforeningen Erevna så dagens lys vinteren 1943-44, og kom til å få stor betydning for et mange teologistudenter (og andre) gjennom en mannsalder. Navnet på foreningen - *Erevna* - betyr nettopprannsak, og betegner det som var selve livsprosjektet for Odeberg: Å granske Skriften. Erevna var åpen også for andre enn teologiske akademikere, og gjennom arbeidet her så Odeberg behovet for å kommunisere med noe annet enn teologisk fagspråk. Dette er muligens noe av hovedårsaken til mangelen på "akademisk kvalifiserte" arbeidere etter denne tid. Når en f.eks. leser hans kommentar til *Korintierbrevet* som kom ut i disse årene (1944), ser en hvordan Odeberg er langt mer opptatt av å gripe tankeføringen i tekstsammenhengen og gjøre denne begripelig for bibelleseren, enn av tekstkritiske og detaljeksgetiske spørsmål.

Hva det å granske Skriftene innebar for Odeberg, er et fascinerende studium å sette seg inn i, og har bl.a. vært gjort til gjenstand for en *Pro-gradu*-avhandling i dogmatikk ved Åbo Akademi av J. Eklöf i 1985 (*Hugo Odebergs immanenta studium av Bibeln*). Det følgende er et kort riss av noen av de punkter Eklöf peker på.

Allerede tittelen på Eklöfs studie bruker et hovedbegrep hos Odeberg - *immanent studium*. Med dette mente Odeberg at det er bibeltekstene selv som skal angi metode og tilnæringsmåte for hvordan en skal arbeide med dem. Å komme til Skriften med en vitenskapelig metode som ikke vokser frem av Skriften selv, vil uvegerlig komme til å gjøre vold på Skriften, og hindre en virkelig forståelse av den. Til en slik forståelse hørte for Odeberg at bibelforskeren ikke kunne se bort fra Skriftens egen påstand om sin inspirasjon. Av denne grunn kommer 1Tim 3,16 - *inngitt av Gud* - (theopneustos) til å innta en sentral plass i Odebergs tenkning. Av samme grunn beskyldes Odeberg ikke sjelden for å være fundamentalist, noe han avviser på det mest bestemte: Han vil ikke på noen måte assosieres med 1600-tallets inspirasjonsteorier eller 1900-tallets amerikanske fundamentalisme. Når han ble spurt om sitt bibelsyn, kunne han svare fyndig: "Det finns ingen Odebergs bibelsyn. Jag frågar inte efter min bibelsyn utan jag frågar efter den bibelsyn som framkommer i Skriften själv."

Konstituerende for Odebergs arbeid som nytestamentler er hans syn på Det gamle testamentes betydning. Han hevder med styrke at NT prinsipielt ikke kommer med noe nytt i forhold til GT, og at det er helt avgjørende om man vil forstå NT å ha øye for den nære forbindelse det er mellom de to testamentene. Ordene "*det står skrivit ...*" står derfor som noe av en nøkkel til hans arbeid med NTs tekster. Han la med dette også den største vekt på det å kjenne den hebraiske Bibel grundig, og var kjent for å kunne store deler av denne "by heart" (et uttrykk som han elsket, og som for ham betydde langt mer enn det bleke "utenat"). Til Odebergs syn på GT hørte en tenkning om Skriftens enhet som var grunnnet i Kristi nærvær. Han så på Kristus som både subjekt og objekt for GTs hellige skrift: Både taler skriftene *om ham*, og han er selv *det talende subjekt* i disse. Et slikt syn førte Odeberg på kollisjonskurs med rådende tenkning innen eksegesis og bibelvitenskap, noe som ikke så ut til å affisere ham det minste: Dette syn var nettopp noe som det immanente arbeidet med Skriften selv pånødde en.

Til dette føyer seg en annen viktig tanke: Odeberg trekker en parallell mellom inkarnasjonen og inspirasjonen. På samme måte som Gud og menneske er en fullkommen enhet i Kristi person, er guddommelig og menneskelig ett i Skriften. Hele Skriften er menneskelig, hele Skriften er guddommelig. På denne bakgrunn avviser han alle mekaniske inspirasjonsteorier.

”Hellig Skrift” var, slik Odeberg så det, en guddommelig ordning, og innebar langt mer enn begrepet ”Guds ord”. Eklöff sammenfatter Odebergs tanker i 4 punkter¹:

1. Den skal være inspirert av Gud.
2. Selve nedskrivningen må også være inspirert. En vilkårlig redigering av inspirerte utsagn er ikke automatisk hellige Skrift. Inspirasjonen må også omfatte komposisjonen.
3. Hellige Skrift er en av Gud selv gitt ordning, en skrift som er gitt for at Guds folk skal bevare den og lese den gjennom hele den nåværende tidsalder.
4. Hellig Skrift slutter seg alltid til foregående hellig Skrift og forutsetter denne. Dvs. hver del av Skriften slutter seg organisk til de andre delene.

Språkmannen

Hugo Odeberg var også en helt usedvanlig språklig begavelse. Dette kom for dagen allerede da han som 6-åring lærte seg bibelhebraisk helt på egen hånd. Senere er anekdoten om hans første besøk i Finland blitt legendarisk: Han ville da gjerne lære seg språket, og bemerket etterpå: ”Finsk är et mycket svårt språk. Det tog mig två veckor att lära det!”

I sitt akademiske liv behersket han ganske utvunget alle de klassiske språkene. Han hadde en særlig forkjærlighet for de semittiske språk, og var i tillegg til hebraisk fortrolig både med arameisk, samaritansk, koptisk og mandeisk. Når det gjelder det siste, utga han et originalt arbeid med en kommentar til Johannesevangeliet bl.a. på bakgrunn av mandeiske² skrifter³, og senere et selvstendig arbeid om mandeismen⁴.

Interessen for språk hadde en stor plass i hans liv, og har også hatt betydning for Lunds universitet og teologistudiet der, idet språkene etter Odebergs tid tillegges en større betydning enn det er vanlig ved andre universiteter. Likevel har Odeberg ikke utgitt mange språklige studier, - kun én: *The Aramaic portions of Bereshit Rabba. With Grammar of Galilæan Aramaic* (Lund - Leipzig, 1939).

Før han kom til Lund og kom til å ha nytestamentlig eksegetikk som sitt fagfelt, rakk han også å utgi to gammeltestamentlige arbeider⁵. Alt dette viser både hvor vidt hans interessefelt var, og i hvilken utstrekning han også behersket fagområder som lå ”utenfor” det som normalt ville ligge innenfor hans felt.

Odeberg utga, særlig tidlig i sitt liv, en rekke oversettelsesarbeider bl.a. fra oldkirken og middelalderens teologiske og oppbyggelige litteratur. Posthumt ble det (i 1996) utgitt en oversettelse av halvparten av NT, og som var blitt liggende som ufullendt manus etter hans død. Oversettelsen består av de 4 evangeliene samt Apostlenes gjerninger, og er særpreget både på grunn av Odebergs språkføring, og av de tallrike henvisninger til GT under hvert enkelt bibelvers. Dette gjør oversettelsen meget verdifull for enhver bibelstudent.

Rabbinisten

Sammen med studiet av GT var studiet av jødisk og rabbinisk litteratur en betydningsfull del av Odebergs arbeid. Han var fortrolig med det store havet av eldre rabbinisk litteratur, og leste dette ganske ubesværet på originalspråkene, noe som ikke er svært mange gitt utenom rabbinernes rekker.

Arbeidet med *judaica* kom, sammen med hans nytestamentlige dybdeboring, til å resultere i den boken som muligens blir stående som Odebergs viktigste arbeid: *Fariseisme og kristendom* (1. opplag Lund 1943). Boken kom ut i populær form, har kommet i stadig nye opplag, og har vært flittig lest av ”tenkende og troende lekfolk” i alle de nordiske land. At boken ikke kom ut som akademisk avhandling, er vel årsaken til at den knapt omtales i fotnoter engang i lærde avhandlinger om forholdet mellom de første århundrenes jødedom og kristendom, og som det har kommet mange av i etterkrigstiden. Men boken har likevel faglig tyngde, og har vært viet ufortjent lite oppmerksomhet blant forskere. For en som på lilleputt vis selv har prøvd å arbeide med rabbinisk teologi og jødedommen, er Odebergs overblikk over den relevante litteratur og hans evne til å gripe hovedsaken i vanskelig tilgjengelige tekster, ikke mindre enn beundringsverdig.

For mange våkne troende har boken imidlertid vært til stor hjelp, både når det gjelder det å forstå tidskoloritten i NT rett, og til å få avklart den hovedsak som handler om lovens og gjerningenes plass i det kristne liv. Odeberg hevder selv uttrykkelig i boken at Jesu oppgjør med fariseerne har sin klare analogi i Luthers oppgjør med Erasmus, og slik Odeberg legger frem grunntrekkene i den rabbiniske fariseisme, er det ikke vanskelig å gi ham rett.

Odebergs interesse for jødedommen og den jødiske bakgrunnen for NT førte ham også inn i liturgisk arbeid. Den jødiske bønneboken - Siddur - var han vel fortrolig med, og han var også veileder for David Hedegård når denne disputerte med en avhandling i denne gaten: *Seder R. Amram Gaon*⁶, Lund 1951. Interessen og forståelsen for synagogens gudstjeneste gjorde at Odeberg kom til å understreke bruken av Salmenes bok i gudstjeneste- og bønneliv meget sterkt. Han pekte på tekster i NT som både forutsatte og eksplisitt talte om dette, noe som også var med å gi mer enn én aha-opplevelse til en lavkirkelig student. Etter Odebergs oppfatning anerkjente Jesus synagogens gudstjeneste som en guddommelig ordning, og hadde altså ikke samme kritiske forhold til denne som til fariseerne. Selv lærte Odeberg sine studenter til flittig å bruke Salmene, og han utga i *Erevna* også et forsøk på rekonstruksjon av en urkristen gudstjenesteliturgi med bakgrunn i kjennskapet til synagogens gudstjeneste⁷. Denne liturgien var den faste avslutning på møtene i *Ervna*, og flere kan fortelle om det betagende inntrykk den har gjort på deltagerne. Tilsvarende laget Odeberg også rammeverket til en slags tidebønnordning, også denne med utgangspunkt i synagogens og - den antatte - urkristne praksis.

Interessen for jødedommen gjorde at Odeberg beskjeftiget seg også med en rekke andre retninger enn fariseismen. Særlig var han opptatt av jødisk mystikk, og har av flere vært betegnet som mystiker. Dette gjelder ikke minst også hans forhold til Skriften, som har vært betegnet som *Bibelmystikk*. Han beskjeftiget seg derfor mye med det store middelalderverket *Zohar*. Jødisk mystikk skiller seg fra mystikken innenfor de fleste andre religioner bl.a. ved at den ikke taler om noen forening med guddommen - *unio mystica*. Dette henger ikke minst sammen med gudsbegrepet. I stedet finner en tale om *himmelferder*, og dyptgående *kosmologiske spekulasjoner*. De *ti sefirot* hadde en betydelig plass i Odebergs tenkning, og utgjorde etter hans oppfatning noe av en underforstått forutsetning for store deler av bibelmaterialet. Det er vel på dette området Odeberg har fått færrest etterfølgere, selv om det må sies at det er fascinerende lesning å fordype seg i hans arbeider også her.

Sluttord

Meget mer kunne vært sagt om Odebergs mangslungne begavelse, kanskje særlig når det gjelder hans opptatthet av naturen. Han var en habil botaniker og matematiker, og var alltid like fascinert ved de ulike sider av skaperverket. For ham var det å lese Skriften og å lese skapelsen to sider av samme sak, fordi det var den samme Gud som var opphav til begge.

I Joh. 6:63 anfører evangelisten og aposteln såsom ett uttalende av Kristus: "De ord, som jag har talat till eder, äro Ande och äro liv." Orden är insatta så, att man förnimmer, att de tänkts som ett centrum i sammanhanget. Det är ett sådant uttalende, som kan betraktas som sammanfattande, men också som en variation av andra. Ett sådant uttalende kan man finna redan i uttrycket: "I begynnelsen var Ordet, och Ordet var hos Gud, och Ordet var Gud", dvs. Kristus själv var Ordet. Det finns många sådana ord av Jesus, vilka han yttrar t.ex. då han talar om sin verksamhet, som han har fått sig förelagd av Fadern. Man kan kanske uttrycka det så, att det föreligger identitet mellan verk och ord. Detta kan ses som två korrelata sidor: Alla Kristi verk är ett Guds Ord - och allt Guds Ord är en levande, verkande kraft. (Jämför alla "jag är"-satserna.)

"De ord, som jag har talat till eder, äro Ande och äro liv." Det står ej, att de handlar om Ande och om liv eller hur de skall vinnas. När man möter Kristi ord är de själva Ande och liv, ty Kristus kallas ju Ordet, och han är själv i det ord, som genom den heliga Skrift möter oss. ...

Den, som tror, förnimmer det eviga livet självt, såsom man förnimmer solen genom dess strålar. Därför, om man lever sig in i den verklighet och åskådning, som vi har i Johannesevangeliet, blir just det absurda meningsfullt. Det som verkar osammanhängande och omotiverat måste man särskilt lägga märke till, ty där är en stor hemlighet fördold.⁸⁾

For oss som har lært å verdsette hans arbeid med Skriften, er møtet med Odeberg en kilde til takknemlighet: En går videre med fornemmelsen av å ha sittet ved Gamaliels føtter.

Jan Bygstad er prest i Det evangelisk-lutherske Kirkesamfunns menighet i Bergen. Han er også bibelskolelærer ved Bibelskolen på Bildøy. Bygstad har tidligere utgitt bøkene "Skriften vitner om Kristus" og "Overgitt til Herrens Ord".

NOTER:

1. Art. 'Mysteriet som skall förvaltas' av Johan Eklöf i *Hugo Odeberg. Till 100-årsminnet av hans födelse*; s. 90ff.
2. *Mandeismen* var en gnostisk retning av uvisst opphav, og som fantes i grenseområdene mellom Irak og Iran.
3. *The Fourth Gospel, interpreted in relation to contemporaneous religious currents in Palestine and the Hellenistic-Oriental world.* Uppsala - Stockholm 1929.

4. *Die mandäische Religionsanschauung. Zur Frage nach Wesen, Grundzügen und Herkunft des Mandäismus.* Uppsala 1930.
 5. *Qohælæth. A Commentary on the Book of Ecclesiastes.* Uppsala - Stockholm 1929; og *Trito-Isaiah (Isaiah 56 - 66). A literary and linguistic analysis.* Uppsala 1931.
 6. *Seder R. Amram Gaon* er den første kjente fullstendige tekst av en *Siddur*, skrevet som svar (såk. *responsa*) på en forespørsel fra jødiske menigheter i Spania rundt år 800.
 7. *Erevna* nr. 1, 1949. Gjengitt i *Kristus och Skriften*, 7. oppl. 1970.
 8. Sit. fra *Rannsakan* s. 86.
-